

Автор:

Дарко Антиќ

Координатор на програмата
„Мониторинг и анализа на буџети“
Здружение ЕСЕ

Коавтор:

Симона Митковска

Асистент на програмата
„Мониторинг и анализа на буџети“
Здружение ЕСЕ

**КАКО МАКРОЕКОНОМСКИТЕ
ПОЛИТИКИ И ПРАКТИКИ
ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
ГО ОГРАНИЧУВААТ ПРИСТАПОТ
ДО ЗДРАВСТВЕНИТЕ УСЛУГИ И
НЕГАТИВНО ВЛИЈААТ ВРЗ НЕГО**

Здружение за еманципација, солидарност
и еднаквост на жените – ЕСЕ

www.esem.org.mk

Оваа анализа е подготвена со техничка поддршка од
Росио Морено Лопез

Овој проект е финансиски поддржан од

FOUNDATION ФОНДАЦИЈА
OPEN ОТВОРЕНО
SOCIETY ОПШТЕСТВО
MACEDONIA МАКЕДОНИЈА

**OPEN SOCIETY
FOUNDATIONS**

Во услови на длабока економска нееднаквост, прашањето дали и како постојните макроекономски политики влијаат врз можноста на граѓаните да ги остваруваат своите економски и социјални права, со посебен фокус на правото на здравје, станува итен приоритет во нашето поле на работа. Оттука, за да се намали влијанието на макроекономските политики врз остварувањето на правото на здравје, нашата работа се фокусира на подобрување на системите за наплата на даноци / приходи во Македонија и на креирањето на политики и практики за наплата на даноци / приходи според реалните потреби на граѓаните; обезбедување долгорочни здравствени политики и намалување на нивната зависност од странски фондови; унапредување на распределбата на јавните приходи врз основа на реалните потреби на граѓаните; унапредување на јавните расходи од аспект на нивно планирање и извршување.

Во однос на наплатата на даноци/приходи, ние се фокусираме на решавање на два конкретни предизвици, односно две потреби што доведуваат до неправди во нашиот даночен систем. Конкретно, при развивањето и примената на даночните политики и искористувањето на прибраните средства Владата не го зема предвид пристапот што се темели на човековите права. Како резултат на ваквиот пристап, донесените политики не се темелат на потребите и интересите на заедниците, посебно на потребите и интересите на сиромашните и маргинализираните групи или не се во согласност со нив.

Целта на оваа анализа е да се направи преглед на тековната ситуација во однос на планирањето и спроведувањето на политиките за наплата на даноци/приходи и да се покаже како тие влијаат врз остварувањето на правото на здравје. Освен тоа, овој документ има за цел да даде приказ на недостатоците идентификувани од страна на ЕСЕ, и во исто време има за цел да ја подигне јавната свест за предизвиците што може да ги донесе ваквата ситуација. Неодамнешната промена на власта отвора можност за подобрување на начинот на собирање на јавните приходи, начинот на управување со јавниот долг, како и видовите буџетски информации што ќе бидат јавно достапни и како ќе бидат презентирани. Ова е од особено значење, доколку сакаме да го зајакнеме системот на проверка и рамнотежа во Македонија и да ги зајакнеме механизмите за транспарентност и отчетност.

ПРЕГЛЕД НА КЛУЧНИТЕ ЕКОНОМСКИ ПОКАЗАТЕЛИ ЗА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Македонија е земја што во последните пет години, според Владата и меѓународните финансиски институции, како што е Светска банка, покажува раст со солидна динамика ¹

Табела 1 Стапка на раст на реалната економија (во %)

Стапка на раст на реалниот сектор (%)	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	3,4	2,3	-0,5	2,9	3,6	3,9	2,9	1,6

Извор: Сопствен приказ на податоци од документот „Макроекономски показатели“, јануари 2018 год.
Достапно на: <http://www.finance.gov.mk/en/node/882>

Во текот на 2016 година, во однос на 2015 година, стапката на економски раст се намалила на 2,9 % од 3,9 %, а пак во првата половина на 2017 година таа преминува во негатива заради политичката неизвесност во земјата ² по парламентарните избори. Сепак, моменталната стапка на БДП е за 1,6 % повисока од периодот пред кризата. Освен тоа, стапката на невработеност продолжува да се намалува, додека во последните две години општата стапка на инфлација се движи околу нулата.

¹ Макроекономски показатели, јануари 2018 год. Достапно на: <http://www.finance.gov.mk/en/node/882>

² Види: Светска банка во Република Македонија. Достапно на: <http://www.worldbank.org/en/country/macedonia/overview>

Освен тоа, во 2015 година е подобрен вкупниот фискален дефицит и тоа од 4,2 % на 3,5 %. Тоа може да се објасни со повисоките приходи од даноци на добивка, вклучително и од еднократни наплати и недоволна реализација на капиталните расходи. Освен тоа, во 2016 година Владата бележи и недоволна реализација на капиталните инвестиции. Во 2016 година се подобрил и фискалниот дефицит со стапка од 2,7 %.³

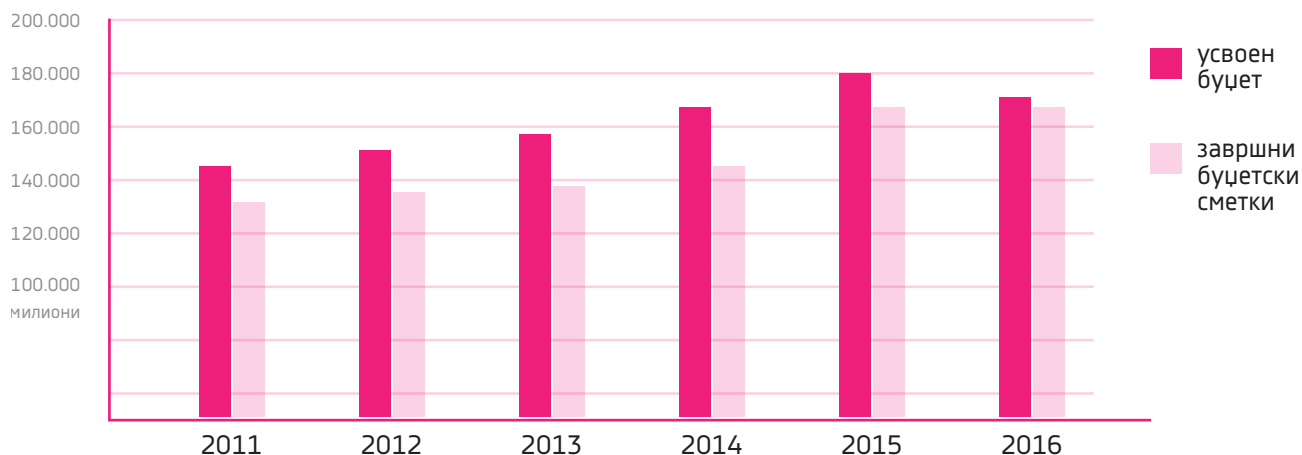
И покрај забележаната економска стабилност, Македонија и понатаму се соочува со неколку предизвици во однос на наплатата на даноци и управувањето со јавниот долг. Доколку не се преземат мерки за нивно решавање, оваа ситуација наметнува неколку ризици на среден и на долг рок. Конкретно, системските проблеми може да влијаат врз остварувањето на човековите права на граѓаните. Нерешените системски проблеми влијаат врз износот на јавните ресурси што ги прибира Владата, а со тоа влијаат и врз износот на јавни ресурси што таа може да ги потроши на програми што им помагаат на граѓаните да ги остварат своите човекови права. Примери за такви програми се здравствените услуги, програмите за домување, образовните услуги, итн. Токму поради овие потенцијални ризици, постои суштинска потреба за ревизија и оценка на некои од идентификуваните предизвици.

Споредбата на Македонија со други земји со слично ниво на БДП и ниско ниво на доходна еднаквост упатува на тоа дека Македонија покажува полоши резултати кај клучните здравствени показатели (стапката на доенечка смртност во 2016 год. изнесува 11,9 на 1 000; стапката на перинатална смртност во 2014 год. изнесува 12,7 на 1 000; додека стапката на смртност од малигни заболувања во 2016 год. изнесува 187,3 на 100 000; итн.). Од една страна, намалувањето на стапката на економски раст има огромно негативно влијание врз и онака неразвиениот и ранлив здравствен систем што, меѓу другото, се огледа и во континуираните скратувања на средствата за здравствениот систем, неодржливоста на здравствените политики, отсуството на прогресивно остварување на здравствените права, продолжената дискриминација, планирање кое не се заснова на приоритети, итн. Од друга страна, фискалниот дефицит што го предизвикува намалениот капацитет на власта да обезбеди соодветно планирање и наплата на јавните приходи и високото ниво на произволно и дискреционо трошење поставува бариери во пристапот до здравствена заштита и има негативни последици врз здравјето на граѓаните.

СОСТОЈБАТА ВО ОДНОС НА ПРОЕКТИРАЊЕ И ПРИБИРАЊЕ НА ЈАВНИТЕ ПРИХОДИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Од 2011 година Владата проценила дека вкупните приходи што таа ги прибира треба да се зголемуваат од година во година. Овие проекции се во согласност со растот на економијата со стабилна динамика во последните 5 години, но реалните приходи сепак се пониски.

Графикон 1 Проектирани наспроти реализирани јавни приходи во периодот 2011 – 2016 год.

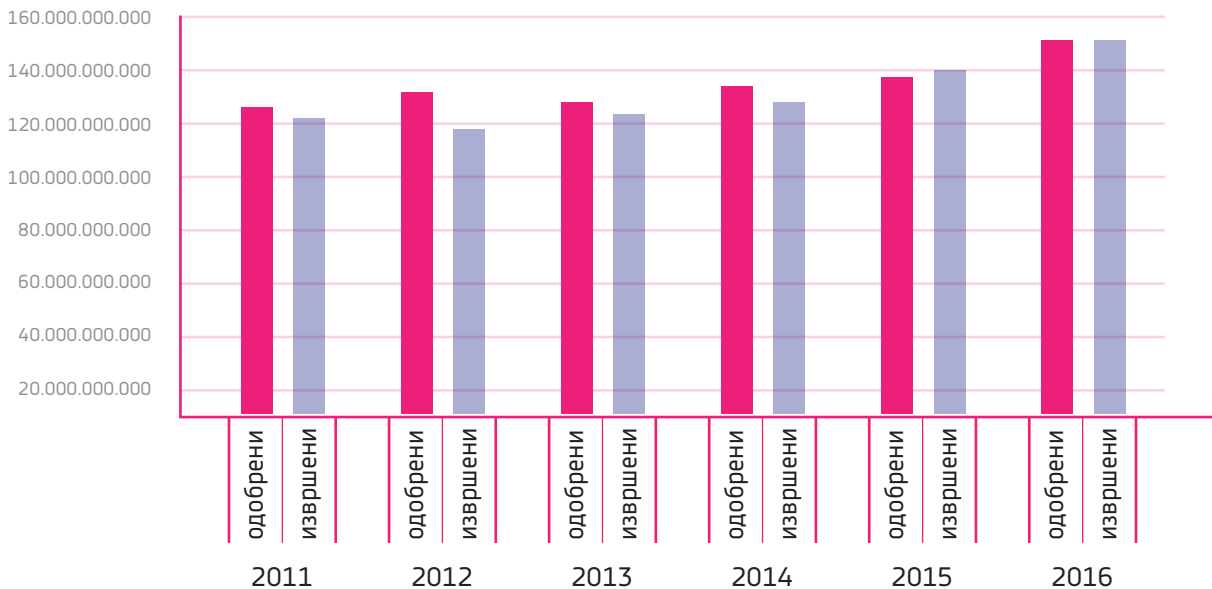

Извор: Собствен приказ на податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршните буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год.
Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Иако го признаваме фактот дека проектирањето на јавните приходи може да биде тешка и сложена задача, графиконот покажува дека не постојат големи варијации во реалниот износ на јавните приходи што ги прибира Владата секоја година. За разлика од другите години, само во 2015 година Владата успеала да прибере повеќе јавни ресурси. Во претходните години разликата меѓу проценетиот и реалниот износ на јавните приходи изнесувала повеќе од 24 милијарди денари.

Деталната анализа на податоците упатува на фактот дека најголеми варијации се забележуваат кај приходите од даноци.

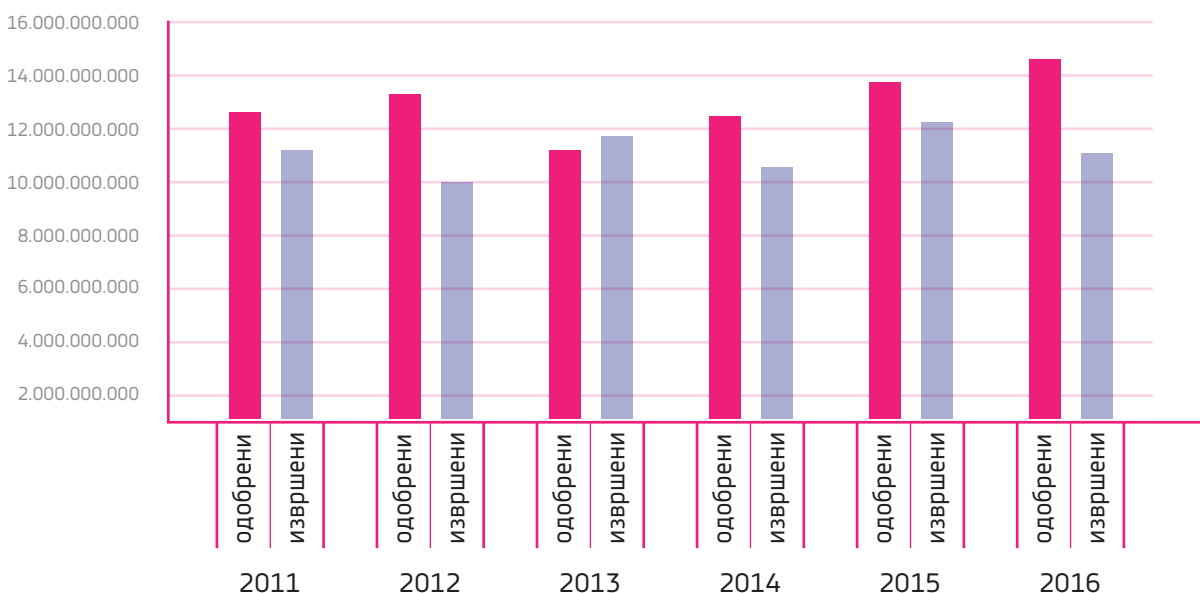
Графикон 2 Проектирани и реализирани приходи од даноци во периодот 2011 – 2016 год.

Извор: Собствен приказ на податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршените буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год. Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Оваа состојба е многу слична со онаа во однос на вкупните приходи: износот на средствата што се прибираат секоја година е речиси ист, но Владата продолжува да проектира зголемување на јавните приходи. Варијациите што се забележуваат во оваа ставка достигнуваат и до 11 милијарди денари. Ако ги разгледаме другите видови јавни приходи што ги прибира Владата, повторно се забележуваат проблеми во однос на проекциите.

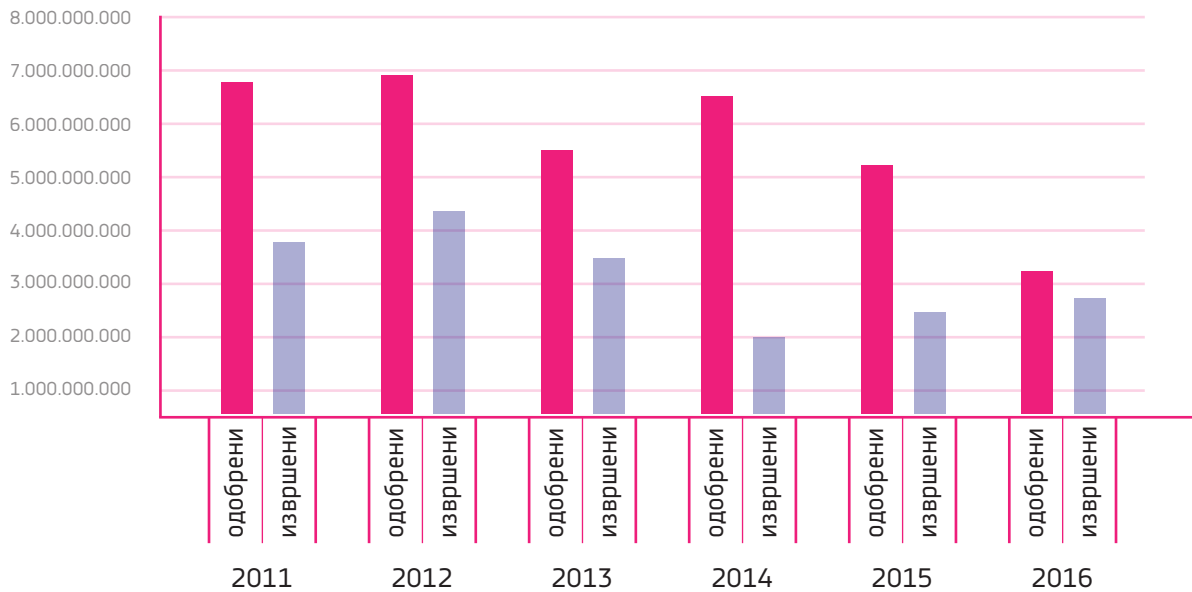
Графикон 3 Проектирани и реализирани неданочни приходи во периодот 2011 – 2016 год.

Извор: Собствен приказ на податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршените буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год. Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Графикон 4

Проектирани и реализирани капитални приходи во периодот 2011 – 2016 год.

Извор: Сопствен приказ на податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршните буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год.
 Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Како што може да се види на графиконите (број 3 и 4), разликите меѓу проектираните и реализираните приходи покажуваат постојани негативни варијации, што значи дека реалните приходи биле помали од проценетите. Во континуитет, реалните приходи се помали од проценетите (во просек тие се за 3,86 % помали од проценетиот износ на приходи). Анализата на приходите во централниот буџет покажува иста ситуација. Вкупните приходи се за 3,97 % помали од проценетиот износ на приходи.

Најголемата разлика меѓу проектираните и реализираните приходи во периодот 2011 – 2017 година се забележува во 2016 година кога реалните приходи биле за 5,741 милиони денари пониски од проценетите приходи за истиот период (види графикон бр. 5). Разликите помеѓу проектираните и реализираните приходи во 2011 година (-3,001 милиони денари), во 2012 година (-1,002 милиони денари), во 2013 година (-4,975 милиони денари) и во 2014 година (-2,994 милиони денари) се значителни, но драстично помали од разликата во 2016 година. 2015 год. е единствената буџетска година во која Владата во буџетот прибрала повеќе средства од планираните (2,831 милиони денари). Овие разлики, без оглед дали се позитивни или негативни, се показател за значително ниските капацитети за буџетски проекции на јавните институции вклучени во буџетскиот процес.

Проблемот со ваквите варијации се однесува на следново:

- Кога проценките се погрешни со значителна варијација, тогаш планирањето и управувањето со буџетските програми станува многу тешко. Ако власта не може да обезбеди одреден износ на јавни ресурси, како ќе може да гарантира доволно средства за здравствените услуги за да ги задоволи потребите на населението? Во таа смисла, ваквата ситуација може да претставува ризик за остварување на човековите права.
- Кога Владата не е во можност да обезбеди одреден износ на јавни ресурси и не сака да го скрати буџетот, тогаш таа мора да се задолжи на домашниот и на странскиот пазар. Таквото задолжување може да биде добро решение на краток рок, но не смее да биде трајно решение. Освен тоа, задолжувањето не го решава системскиот проблем.

Во случајот на Македонија, Владата се фокусира на комбинација од горенаведените решенија, при што одредени програми и министерства добиваат помалку финансиски средства од оние предвидени во буџетот, но во исто време акумулираат значителни долгови.

ФИСКАЛНАТА ПОЛИТИКА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И НЕЈЗИНОТО ВЛИЈАНИЕ ВРЗ ПРАВОТО НА ЗДРАВЈЕ

Врската меѓу даночниот систем и развојот е од суштинско значење. Држава која може да ги задоволи основните потреби на своите граѓаните се потпира на сопствени ресурси за постигнување на развојните цели. Преку даночниот систем државите можат да мобилизираат домашни ресурси, да го прераспределат богатството и да обезбедат основни услуги и инфраструктура. Ефективни даночни структури, исто така, можат да создадат поттик за подобрување на владеењето, зајакнување на каналите на политичко претставување и намалување на корупцијата.

Сепак, владите низ светот имаат проблеми со прибирањето на доволно даноци за да ги финансираат основните услуги на праведен начин. За повеќето влади даноците се клучен извор на јавни приходи, кој им овозможува да ги финансираат основните услуги и инфраструктурата. Кога владите собираат јавни приходи од даноци, граѓаните се во многу посилна позиција да извршат притисок тие средства да се трошат за услугите што им се загарантирани.

Даночните политики имаат важна улога во прераспределбата на богатството во рамки на националната економија. Преку наплата на даноци, владите обезбедуваат услуги за надминување на сиромаштијата и нееднаквоста (генерално, сиромашните и маргинализирани групи се оние што повеќе зависат од јавно финансирани услуги, како што се јавното здравство и образованието). Конкретно, Република Македонија се соочува со сериозни предизвици да ги обезбеди овие услуги поради слабите даночни органи како резултат на недоволен број ресурси, големите неформални сектори, притисокот да понуди големи даночни ослободувања и искористување на законските празнини во даночниот систем од страна на бескрупулозни компании и богати поединци. А, пак, честопати, даночниот систем е неправеден во однос на интересите на најсиромашните граѓани.

Даночните системи во Македонија главно вклучуваат регресивни елементи. Државата најмногу се потпира на наплата на даноци од лицата со ниски доходи без да ги земе предвид нивните потреби, односно без да ги прераспредели средствата што се прибираат од лица со високи доходи кон нивните потреби. Дополнително, наместо да се зголеми наплатата и да се воведат даноци на добивка, корпоративни или даноци на имот, се оданочуваат физичките лица. Ваквиот систем, кој главно се потпира на оданочување на потрошувачката наместо на оданочување на доходите, придонесува за концентрација на богатството и поголема нееднаквост по наплатата на даноците. Македонија, исто како и Црна Гора, Србија и Босна и Херцеговина, е земја со голем неформален сектор и висока стапка на сиромашни граѓани од кои власта наплатува даноци на доход.

Македонија има високо централизиран, затворен и неинклузивен процес за донесување одлуки, особено во однос на креирањето и спроведувањето на даночни политики. Учеството на јавноста во процесот на донесување одлуки за даночните политики е ограничено и во практиката речиси никогаш не се случува. Како резултат на тоа даночните политики што ги креира и ги спроведува Владата не ги земаат предвид разликите во способноста на граѓаните да плаќаат даноци и не ги решаваат потребите на граѓаните (како даночни обврзници) на рамноправна основа.

Генерално, даночните политики ги следат перспективите и приоритетите на Владата и на странските донатори (владите имаат тенденција да ги поддржуваат компаниите преку обезбедување субвенции и ниски даноци и да ги зголемуваат даноците за купување стоки и услуги, што е во согласност со ММФ, СБ, итн., но тоа води кон пристап за унапредување на даночните реформи насочено кон продлабочување на регресивната природа на даночните системи, како што е охрабрувањето на земјите да ги намалат даноците за странски инвеститори, да ги намалат даноците за трговска размена и да ги зголемат даноците за набавки и даноците за стоки и услуги). Политиките што имаат значајно влијание врз животот на луѓето (здравствени услуги за подобрување на здравјето на жените, мајките и децата, итн.) се разгледуваат и се усвојуваат во брза постапка, без суштински анализи на состојбите, без пошироки консултации и анализа на нивното влијание.

Даночните политики не треба да бидат ексклузивно право на јавните институции, бидејќи тие се од голема важност и за граѓаните. Граѓаните треба да бидат вклучени во процесот на донесување одлуки при утврдувањето на она што ќе биде предмет на оданочување, кој треба да подлежи на плаќање даноци, како се прибираат и како се трошат приходите од даноци.

Граѓаните што живеат во Република Македонија, вклучително и Ромите и жените, постојано се соочуваат со бариери во пристапот до јавни услуги, особено до јавните здравствени услуги. Ваквите бариери обично се јавуваат поради начинот на кој владите ги утврдуваат приоритетите при распределбата на средствата од јавниот буџет за спроведување на постојните јавни политики. Политичките структури на власт не ги сметаат за приоритет здравствените услуги наменети за најмаргинализираните ранливи групи, вклучително и Ромите и жените.

Оттука, во последните години испораката на овие услуги зависеше од финансиски средства што ги обезбедуваат странски донатори и кредитори, како што се холандската влада, Банката за развој при Советот на Европа, и други. Тоа значи дека Владата не одвојува финансиски средства од државниот буџет или одвојува минимални финансиски средства за спроведување на овие услуги. Ваквиот пристап на властите кон финансирањето на здравствениот систем ја става под знак прашање испораката на овие услуги на долг рок, особено доколку странските донатори ги скратат или целосно ги повлечат финансиските средства што ги инвестираат во државите за оваа намена. Сепак, несоодветните даночни системи, погрешната распределба на средствата, несоодветното утврдување приоритети, злоупотребата и лошото управување со јавните финансии претставуваат огромен предизвик за ефикасноста и ефективноста на здравствените услуги.

Значителни злоупотреби на буџетските средства што се прибираат и се распределуваат за унапредување и заштита на јавното здравје

Финансиските средства што ги прибира македонската Влада од наплата на акцизите за пиво, етил алкохол и цигари, а кои се наменети за унапредување на здравјето на граѓаните, се потенцијален извор на средства за финансирање на здравствените услуги за жените и децата. Меѓутоа, половина од овие средства се користат за тековни трошоци на Министерството за здравство наместо за обезбедување здравствена заштита.

Во 2013 година Собранието на Република Македонија го усвои предлогот на Владата за изменување и дополнување на Законот за здравствена заштита, кој ја обврзува Владата на Република Македонија да го зголеми буџетот на Министерството за здравство во висина на средствата прибрани како дел од акцизите за пиво, етил алкохол и цигари.

Последните измени и дополнувања на Законот донесени во 2015 година предвидуваат распределба на еден денар по литар пиво, 40 денари по литар етил алкохол и 0,053 денари по цигара за остварување на загарантираните права и идентификуваните потреби и интереси на граѓаните во здравството, преку буџетот на Министерството за здравство.

Член 16, став 1 од Законот за здравствена заштита пропишува дека на сите граѓани на Република Македонија со овој Закон им се обезбедува остварување на загарантираните права, утврдени потреби и интереси, и тоа:

- мерки и активности за заштита на здравјето на населението од штетното влијание на гасови, бучава, јонизирачки и нејонизирачки зрачења, загаденост на водата, земјиштето, воздухот и храната и други штетни влијанија врз животната и работната средина;
- мерки и активности за зачувување на здравјето на населението;
- мерки и активности за откривање, спречување и сузбивање на заразни болести;
- обезбедување хигиенско-епидемиолошки минимум на населението;
- превенција и лекување на карантински болести и зависности од дроги;
- мерки и активности за заштита на жените за време на бременоста, породувањето и леуњството, и заштита на доенчињата;
- мерки и активности за организирање и унапредување на крводарителството;

- обезбедување на трошоците за болни што се третираат со дијализа;
- обезбедување на лекови за пациенти со извршена трансплантација;
- обезбедување на цитостатици, инсулин и хормон за раст;
- мерки и активности утврдени со посебни програми; и
- итна медицинска помош согласно со утврдената мрежа на здравствени установи.

По законските измени усвоени во периодот од 2013 до 2015 година, Министерството за здравство добило 1.026.037.787 денари како дел од наплатените акцизи за пиво, етил алкохол и цигари. Во просек, средствата што ги добива Министерството од овој извор секоја година се зголемуваат за околу 152 % и претставуваат 62 % од вкупните средства од буџетот за самофинансирачки активности на Министерството. Сепак, и покрај ваквиот растечки тренд, Министерството за здравство, во просек, секоја година користи 53 % од вкупниот износ на средствата ставени на располагање за спроведување мерки и активности за подобрување на здравјето на граѓаните. Освен тоа, останува нејасно како Министерството за здравство ги утврдува приоритетите при распределба на средствата од акцизите. Во периодот од 2013 до 2015 година повеќе од една третина од средствата (40,30 %) биле потрошени на една програма (Програма за партиципација на осигурени лица), додека најмалку средства биле потрошени на Програмата за спречување и сузбивање на бруцелоза (0,03 %).

Начинот на кој Министерството за здравство ги распределува и ги троши овие средства упатува на итна потреба за утврдување критериуми за распределба на средствата од акцизите за пиво, етил алкохол и цигари меѓу програмите што се финансираат од здравствениот буџет.

Промени во даночниот систем на Република Македонија што би можеле да влијаат врз здравствените права на граѓаните

Наместо да ги насочи своите напори на отпочнување суштински реформи во домашниот даночен систем и на обезбедување поголем прилив на средства во Буџетот на Република Македонија, а со тоа и подобар пристап на граѓаните до јавните здравствени услуги, Владата на Република Македонија предлага и презема активности што имаат за цел надоместување на дефицитот во државниот буџет.

Предложените и тековните реформи на даночниот систем не се во согласност со Програмата за реформа на управувањето со јавни финансии 2018 – 2021 на Министерството за финансии и со Програмата за работа на Владата на РМ 2017 – 2020. Имено, предложените измени во Програмата за реформа на управувањето со јавни финансии не гарантираат социјална стабилност и подобрување на животниот стандард на граѓаните, што е еден од клучните приоритети на Владата. Исто така, реформите нема да придонесат кон исполнување на владините приоритети во полето на даночна правда, спроведување на човековите права, пристап до правда и остварување на здравствените права.

Предложени и тековни реформи на даночниот режим:

1. Воведување ново даночно олеснување за граѓаните: Владата ќе врати 15 % од ДДВ-то што го платиле граѓаните во текот на една фискална година, со проекција дека на таа основа секој граѓанин годишно ќе поврати 30 000 денари (околу 500 евра) од платеното ДДВ. Враќањето на дел од платеното ДДВ ќе се одвива преку „паметна“ картичка, која ќе ги содржи личните податоци на сопственикот (здравствени податоци, трансакции, итн.). ДДВ платено за луксузни производи ќе биде исклучено од овие субвенции.

2. Воведување нова даночна стапка за приходи на физички лица од продажба на сопствени земјоделски производи: Владата објави измени и дополнувања на Законот за персонален данок на доход во следниот период и воведување нова даночна стапка за самостојни земјоделци. Конкретно, тие ќе бидат обврзани да платат данок со стапка од 2 % за 20 % од нивните вкупни приходи од продажба на земјоделски производи на правни лица, додека останатите 80 % ќе бидат изземени од плаќање данок.

3. Зголемување на цените на водата за пиење.

4. Зголемување на цените на моторните горива (дизел) и маслото за домаќинства за 3 денари или 3,45 денари со вклучен ДДВ.

5. Намалување на данокот на добивка за компјутерски и технолошки компании за 5 %.

6. Воведување прогресивна даночна стапка за персоналниот данок на доход (10 % и 18 %). Даночната стапка од 10 % ќе продолжи да се применува за најголемиот дел од граѓаните, додека даночната стапка од 18 % ќе се воведе за лица со повисоки приходи (и тоа само за делот од персоналниот доход што го надминува законски утврдениот праг). Исто така, Владата ќе воведе поврат на персонален данок на доход за лица со пониски приходи.

7. Владата ќе го отстрани горниот праг за плаќање даноци и придонеси на месечната плата.

8. Владата ќе го зголеми данокот на имот за 0,1 процентни поени за недвижности со вредност повисока од 400.000 евра.

9. Владата ќе ги зголеми акцизите за увоз на возила со вредност повисока од 40.000 евра.

10. Владата ги зголеми акцизите за тутун за 3 денари на годишно ниво во периодот 2014 – 2017 година и за 4 денари на годишно ниво во периодот 2017 – 2023 година.

11. Владата ги зголеми акцизите за пиво за 1 денар по литар и за други видови алкохол за 40 денари по литар чист алкохол.

12. Воведување ДДВ за лица со приходи над 1 000 000 денари годишно.

Стратегијата што ја спроведува Владата, а која има за цел да воведат нови даноци за даночните обврзници, нема да и помогне да обезбеди повеќе и подобри услуги за граѓаните, доколку таа прво не се фокусира на решавање на проблемите поврзани со:

- ▶ наплата на тековните даноци;
- ▶ зголемување на одредени приходи од даноци (на пример, даноци од промет со стоки);
- ▶ отсуство на информации што би ги објасниле варијациите во прибирањето и распределбата на јавните приходи;
- ▶ надоместување на слабата стапка на наплата на даноци со задолжувања (на странските пазари);
- ▶ непостојани даночни приходи и покрај растот на економијата; во најмала рака, приходите треба да бидат на исто ниво или поголеми (обично, кога економијата расте властите собираат повеќе даноци); тоа не е случај во Македонија, т.е. од година во година, наплатата на приходи од даноци е значително помала;
- ▶ во просек, маргината на грешка е помала од 5 %, но анализата на варијациите по години покажува дека таа е поголема, посебно во однос на приходите од даноци.

СОСТОЈБА НА ЈАВНИОТ ДОЛГ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

И покрај позитивните економски резултати и напорите што ги презема за намалување на стапката на дефицит и на нивото на јавниот долг и напорите што ги презема за зголемување на наплатата на јавни приходи, македонската Влада ја продолжи практиката за усвојување два ребаланси на буџетот во јули и во август, кои заедно го зголемија таргетот на вкупниот фискален дефицит во 2016 година на 4 % од БДП споредено со 3,2 % од првичниот буџет. Од тие причини, во 2016 година јавниот долг е проектиран да достигне речиси 48 % од БДП.⁴

Поради ова сценарио, секоја фискална година Владата не беше во можност да ги прибере проектираните приходи и од таа причина мораше да ја надомести разликата со нови задолжувања, што го зголемуваат јавниот долг. Треба да се напомене дека секоја фискална година буџетот предвидува земање заеми и донации за дополнување на кусокот на јавни приходи. Сепак, износот на јавниот долг е поголем од предвиденото.

Графикон 5 Разлика помеѓу проектираните и реализираните приходи и јавниот долг 2011 – 2016 год.

Извор: Собствен приказ на податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршните буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год.
Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Графиконот покажува дека секоја фискална година износот на јавните приходи е помал од проектираниот. Од друга страна, јавниот долг на Владата расте. Тоа значи дека во текот на фискалната година Владата се задолжувала повеќе за да ја надомести ниската наплата на јавни приходи.

⁴ Управниот одбор на ММФ ги затвори консултациите со Република Македонија за член IV.
Достапно на: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2016/11/21/PR16513-Macedonia-IMF-Executive-Board-Concludes-Article-IV-Consultation>

Табела 2 Јавниот долг како процент од вкупните приходи во периодот 2011 – 2016 год.

Долгот како % од вкупните приходи	2011		2012		2013	
	усвоен буџет	завршна сметка	усвоен буџет	завршна сметка	усвоен буџет	завршна сметка
	13.23	17.39	12.29	22.37	14.02	21.89

Долгот како % од вкупните приходи	2014		2015		2016	
	усвоен буџет	завршна сметка	усвоен буџет	завршна сметка	усвоен буџет	завршна сметка
	10.59	22.46	13.43	20.65	22.51	22.34

Извор: Сопствена елаборација со податоци од усвоениот Буџет на Република Македонија и завршните буџетски сметки во периодот 2011 – 2016 год. Достапно на: <http://finance.gov.mk/mk/node/575>

Табелата 2 покажува дека усвоениот буџет наведува проценка за понизок удел на долгот (во просек 13 % од јавните приходи се предвидени како задолжувања на домашниот и на странските пазари), но реалниот износ на позајмените средства од странство, во просек, изнесува повеќе од 20 %.

Јавниот долг се движи во нагорна линија од 2008 година и беше проектиран да достигне 48 % од БДП до крајот на 2016 година. Брзиот и постојан раст на јавниот долг оди рака под рака со растечки трошоци за задолжувањата. Освен тоа, фискалниот дефицит стана постојана одлика на буџетот, при што во последната декада речиси секоја година се донесуваа ребаланси на буџетот. Во август кредитната агенција „Фич“ го намали суверениот кредитен рејтинг на Македонија за еден степен на ББ, со негативна прогноза, наведувајќи ја долготрајната политичка криза и лошото владеење како причина за намалениот рејтинг. На позитивната страна, структурата на домашниот јавен долг покажува значителни подобрувања во последните години, кои се огледаат во подолгата рочност на задолжувањата, повисокиот удел на фиксната каматна стапка за долгот и намалениот удел на задолжувањата во странски валути. Сепак, со удел од 75 % во вкупниот јавен долг, задолжувањата во странски валути сè уште претставуваат значителен ризик.

Сево ова покажува како се надолнуваат јавните приходи во државата. Иако задолжувањата може да бидат позитивни бидејќи помагаат да се избегнат скратувања на буџетите за важни социјални програми, Владата не смее во недоглед да се задолжува на странските пазари. Понатаму, државниот долг веќе достигна значително високо ниво од 47,8 % од БДП во 2016 година⁵ и затоа Владата мора да ги идентификува главните проблеми со кои се соочува кога станува збор за прибирање на јавните приходи или дали се работи само за проблеми во однос на проектирањето на јавните приходи. Во секој случај, тоа е системски проблем што мора детално да се разгледа.

Ваквиот пристап на Владата за зголемување на средствата во државниот буџет преку заеми/грантови/донации нема позитивно да влијае на унапредувањето на правото на здравје и подобрувањето на пристапот до здравствени услуги. На долг рок, континуираното задолжување во иднина ќе создаде дополнителен товар врз граѓаните и врз буџетот и ќе доведе до скратување на одредени јавни услуги, вклучително и во здравството. Од друга страна, заменувањето на државни средства за обезбедување здравствена заштита со кредити / грантови / донации негативно ќе влијае врз функционирањето на здравствениот систем на долг рок.

⁵ Годишен извештај за управување со јавниот долг во Република Македонија за 2016 година. Достапно на: <https://goo.gl/VYU7vN>

НИВОТО НА ФИСКАЛНА ТРАНСПАРЕНТНОСТ ВО БУЏЕТСКИТЕ ДОКУМЕНТИ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Буџетот е најважниот плански документ на Владата, бидејќи таму се наведува начинот на кој ќе се трошат јавните ресурси за исполнување на потребите на граѓаните. Транспарентност значи дека сите луѓе имаат пристап до информации за средствата распределени по различни категории на јавни расходи, какви видови приходи се прибираат и како се користи помошта од меѓународни донатори и другите јавни ресурси. Конкретно, транспарентноста подразбира објавување на висококвалитетни информации за начинот на кој владите прибираат приходи од даноци, позајмуваат средства, трошат, инвестираат и управуваат со јавните ресурси и обврски.

Важноста на фискалната транспарентност се огледа во фактот дека таа обезбедува јасност за користењето на јавните средства којашто е потребна за да се бара отчет од претставниците на јавните институции и функционерите со цел да се зголеми ефективноста и ефикасноста во нивното работење. Буџетските одлуки можат сериозно да влијаат врз интересите и животниот стандард на различни граѓани и групи во општеството. Од тие причини, транспарентноста треба да вклучи информирана и инклузивна дебата за ефектите на буџетската политика. На крај, отворен и транспарентен буџетски процес обезбедува доверба кај јавноста дека гледиштата и интересите на граѓаните се почитуваат и дека јавните пари добро се користат.⁶

Сите луѓе се раѓаат слободни и еднакви по достоинство и права. Универзалната декларација за човекови права и меѓународните договори за човекови права гарантираат остварување на сите човекови права од страна на сите луѓе без каква било разлика меѓу нив. Според меѓународното право, државите се обврзани да ги почитуваат, заштитуваат и да ги остваруваат човековите права, и да ги стават на располагање сите потребни ресурси за таа цел. Државите ги исполнуваат нивните обврски за остварување на човековите права преку донесување политики, програми и буџети што се темелат на почитување на основните човекови права. Државниот буџет е најважната економска политика и плански документ и тој претставува клучно средство преку кое се спроведуваат и можат да се оценуваат владините заложби за остварување на човековите права.⁷

Отворениот буџетски процес е важен за развојот и остварувањето на човековите права од две основни причини. Прво, објавувањето на буџетските информации претставува дел од севкупната отчетност на една влада и процес преку кој се добиваат значајни информации за владините приоритети во однос на јавните финансии. Буџетскиот процес којшто е отворен за јавна анализа и за влез, претставува суштинска основа за севкупната отчетност на владата пред нејзините граѓани и може да ја зголеми ефективноста на политиките дизајнирани за решавање на потребите на граѓаните и може да придонесе за подобрување на другите важни развојни резултати. Доволен број информации за различните фази од буџетскиот процес коишто владите им ги ставаат на располагање на граѓаните, граѓанското општество и на медиумите се главен показател на степенот до кој јавноста може да ја следи и да ја анализира буџетската политика и да бара отчетност од владата за нејзините одлуки (OBI, 2008 год.). Отчетноста подразбира „давање отчет“ за владините одлуки и акции, како и давање можност граѓаните да влијаат врз промена на одлуките и акциите, доколку тие се спротивни на тоа што јавноста смета дека треба да прави владата. Ваквиот „корективен“ механизам може да придонесе кон смена на нереспонзивните влади или подиректни начини за учество во донесувањето одлуки, како што е вклучување во утврдувањето на буџетските приоритети (UNIFEM, 2008; IBP, 2008).

Второ, распределувањето на јавни ресурси за конкретни сектори и приоритети е примарен, но не е единствениот начин за постигнување на целите за човеков развој и за остварување на економските и социјалните права на граѓаните. Меѓународните организации ја нагласуваат важноста на буџетот како средство за остварување на човековите права.

⁶ Директорат за јавно владеење и територијален развој. Препорака на Советот за управување со буџетот, ОЕЦД. Достапно на: <http://www.oecd.org/gov/budgeting/Recommendation-of-the-Council-on-Budgetary-Governance.pdf>

⁷ <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/RealizingHRThroughGovernmentBudgets.pdf>

Демократското учество на граѓаните во донесувањето одлуки, вклучително и во одлуките за распределба на јавните ресурси, претставува човеково право само по себе. Кога постои широко учество на јавноста во буџетирањето, буџетот може да биде алатка за преточување на развојните аспирации и приоритети на граѓаните во владини приоритети во однос на јавните расходи (UNCIEF, 2007). Сепак, дури и кога буџетите распределуваат средства за развојните приоритети и за остварување на економските и социјалните права, постои очигледна неповрзаност меѓу распределените ресурси и позитивните резултати.⁸

Според најдобрите практики на ОЕЦД за управување со буџетот, Владата треба да презентира сеопфатен, прецизен и веродостоен извештај за јавните финансии, преку:

Сите достапни извештаи покажуваат дека Република Македонија целосно не ги исполнува постојните меѓународни стандарди, вклучително и стандардите на ОЕЦД. Врз основа на претходно наведените наоди, буџетските приходи и расходи не се целосно наведени во буџетските документи; Владата соодветно не ги применува даночните и неданочните закони, правила и декларации; и го ограничува пристапот до буџетски информации и јавниот надзор.

Кога станува збор за фискална транспарентност, јавните институции во Република Македонија редовно добиваат неповолни оценки од граѓанскиот сектор и од релевантните меѓународни организации и институции. Извештајот за фискална транспарентност што го подготвува Стејт депарментот на САД, Извештајот за напредокот на Република Македонија што го подготвува Европската комисија, Индексот за отворен буџет што го подготвува Меѓународното партнерство за буџети и многу други релевантни извори се согласни со фактот дека во Македонија има многу низок степен на фискална транспарентност.

Во делот за Македонија од Извештајот за фискалната транспарентност на Стејт депарментот, објавен од Амбасадата на САД во Македонија,⁹ земјата ги исполнува минималните барања за буџетска транспарентност. Буџетот на Република Македонија, вклучително и податоците за јавниот долг, се јавно достапни и јасно ги презентираат планираните трошоци, по категорија и по институција. Сепак, според завршените буџетски сметки, реализираните приходи и расходи на крајот на годината не соодветствуваат со планираните проекции во буџетот. Независниот Државен завод за ревизија (ДЗР) редовно ги објавува наодите од своите ревизии. Извештаите од ревизијата постојано упатуваат на недоследности во работата на јавните институции и даваат препораки за надминување на идентификуваните нерегуларности. Секоја година извештаите на ДЗР се разгледуваат во Собранието на Република Македонија, но не се преземаат мерки за нивно спроведување.

⁸ <https://www.internationalbudget.org/wp-content/uploads/IBP-Working-Paper-4-Budget-Transparency-and-Development-Outcomes-and-Rights.pdf>

⁹ Амбасада на САД во Македонија (2017). Македонија, Оценка на фискалната транспарентност во 2017 година. Последен пат пристапено на 17 декември 2017 год. Достапно на: <https://mk.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/249/Macedonia-2017-Fiscal-Transparency-Report.pdf>

Од друга страна, независниот државен ревизор нема институционална моќ и овластувања за да покрене правна акција против јавните институции што не работат во согласност со законот. Ваквите практики, како и критиката за начинот на кој се спроведуваат јавните набавки, се клучните фактори што ја ставаат Република Македонија во категоријата на земји што ги исполнуваат минималните барања за фискална транспарентност.

Негативна оценка и конкретни препораки што налагаат Владата да ја подобри ситуацијата во однос на буџетската транспарентност во земјата редовно се наведени во Извештаите за напредокот што ги подготвува Европската комисија. На пример, Извештајот за напредокот во 2016 година наведува дека Македонија не ги исполнува барањата за буџетска транспарентност бидејќи „јасни, концизни, навремени и прецизни буџетски и статистички информации не се јавно достапни“. Освен тоа, извештајот наведува дека не постои соодветна јавна и парламентарна контрола, што предизвикува загриженост за транспарентноста на буџетскиот процес.¹⁰

Во Македонија не постојат ефикасни и ефективни механизми за следење на извршувањето на буџетот и за оценка на ефикасноста и ефективноста на владините политики. Освен тоа, системот за јавни набавки и начинот на кој тие се спроведуваат мора да се зајакне за да се обезбеди транспарентност, ефикасност и ефективност и да се решат наводите за корупција и за прекршување на принципот за еднаков пристап до јавните набавки и еднаков третман на учесниците во јавните набавки.

Според наодите од извештајот за проактивна транспарентност на институциите опфатени со мониторингот на ЕСЕ во 2016 година,¹¹ сите институции покажуваат надолен тренд во однос на нивото на проактивна транспарентност споредено со претходната година“. Следењето и известувањето за нивото на проактивна транспарентност на институциите има за цел да го поттикне учеството на граѓаните и граѓанскиот сектор во работата на Владата и на јавните институции и преку тоа да ја зголеми нивната транспарентност и отчетност.

Нивото на проактивна транспарентност е индиректен показател за нивото на корупција во институциите. Кога институциите се отворени и се подготвени да објавуваат податоци, тоа ја зајакнува довербата на граѓаните во нивната работа и тие се охрабрани да учествуваат во процесите за креирање политики и донесување одлуки, со што придонесуваат во изградбата на здраво и силно демократско општество. Сепак, институциите во Република Македонија покажуваат ниско ниво на свест за проактивна транспарентност. Наодите од мониторингот на ЕСЕ покажуваат дека во 2016 година институциите објавиле само 15 % од вкупниот број мониториран документи.¹² Во исто време, веб-страниците на институциите не нудат доволно информации за нивната програмска и буџетска работа. Кога станува збор за реактивната транспарентност, извештајот од мониторингот на ЕСЕ за 2016 година¹³ на покажува дека „институциите даваат повеќе информации по поднесени барања за пристап до информации од јавен карактер, наместо самоиницијативно да ги направат овие информации достапни за јавноста“. Институциите само делумно го почитуваат Законот за слободен пристап до информации од јавен карактер и следствено на тоа покажуваат делумна транспарентност во нивната работа.

Извештајот на ЕСЕ од мониторингот на јавните набавки во периодот 2011 – 2015 година покажува дека постапките за јавни набавки во јавниот здравствен систем се сива зона во Република Македонија. Освен тоа, извештаите покажуваат дека институциите со најголем број постапки за јавни набавки и најголеми јавни расходи за набавка на стоки, услуги и работи, воедно се и најмалку отчетни. За 70 % од постапките за јавни набавки, јавните здравствени институции не објавиле или објавиле само дел од клучните информации поврзани со јавната набавка.

¹⁰ Европска комисија (9 ноември 2009 година). Извештај за напредокот во 2016 година за Република Македонија, Брисел, Белгија.

¹¹ Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените - ЕСЕ. (2017). Проактивна транспарентност 2016. Скопје, Република Македонија: <http://www.esem.org.mk/pdf/Publikacii/2017/Proaktivna%20transparentnost%202016.pdf>

¹² Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените - ЕСЕ. (2017). Проактивна транспарентност 2016. Скопје, Република Македонија: <http://www.esem.org.mk/pdf/Publikacii/2017/Proaktivna%20transparentnost%202016.pdf>

¹³ Здружение за еманципација, солидарност и еднаквост на жените - ЕСЕ. (2017). Реактивна транспарентност 2016. Скопје, Република Македонија: <http://www.esem.org.mk/pdf/Publikacii/2017/Reaktivna%20transparentnost%202016.pdf>

Фискалната транспарентност е последен приоритет на Владата. Во последните години Владата покажува недоволно волја и капацитет за спроведување и решавање на барањата и обврските за подобрување на нивото на транспарентност. Освен тоа, постојат и голем број бариери што ги спречуваат граѓаните да ја следат работата на јавните институции. Граѓаните се соочуваат со проблеми поврзани со остварувањето на нивните основни права за пристап до информации, недоволно знаење за да ги разберат информациите што ги презентираат јавните институции во нивните документи, недоверба во системот и во институциите, и недоволна волја за ангажирање во бирократските процеси за пристап до јавни информации, што во крајна линија не го гарантира нивното основно право на пристап до информации.

Видови буџетски информации што се јавно достапни:

- ✔ Предлог-буџет на извршната власт во формат xml и pdf;
- ✔ Усвоен буџет во формат xml и pdf;
- ✔ Предлог за ребаланс на буџетот и усвоен ребаланс на буџетот во формат xml и pdf;
- ✔ Полугодишен преглед на буџетот (овој документ не ги исполнува меѓународните стандарди);
- ✔ Периодични извештаи за извршување на буџетот во формат xls и pdf;
- ✔ Завршна буџетска сметка во формат xml и pdf;
- ✔ Ревизорски извештаи во формат pdf.

Видови буџетски информации што недостасуваат и треба да се објавуваат:

- ✘ Информација за планираните и реализираните даночни и неданочни приходи (како што се ДДВ, царински давачки, акцизи, итн.);
- ✘ Ажурирани и навремени макроекономски и буџетски податоци;
- ✘ Прецизни макроекономски и буџетски информации;
- ✘ Постојните информации за јавните приходи не се поделени по ниво на власт (централна и локална) и по буџетски корисник;
- ✘ Наративно објаснување на начинот на наплата на приходите или причините поради кои не се прибрани планираните приходи;
- ✘ Наративно објаснување за влијанието на зголемувањето/намалувањето на јавните приходи врз граѓаните и кои јавни расходи се покриени со секоја категорија на приходи;

- ✗ Наративно објаснување како буџетските приходи придонесуваат во остварувањето на утврдените макроекономски проекции;
- ✗ Завршни извештаи за реализацијата на сите даночни и неданочни политики во Македонија, како што се извештај за ДДВ, извештаи за поединечни заеми или грантови, итн.

Клучни проблеми при наоѓањето буџетски информации:

- ? Буџетските документи не вклучуваат детално наративно објаснување на податоците презентирани во буџетските табели;
- ? Буџетските документи не содржат објаснување како предложените промени се поврзани со генералните владини стратегии и политики и како тие промени ќе влијаат врз граѓаните (на пример, доколку владините планови вклучуваат прибирање поголеми приходи, кои се конкретните извори и како таквото зголемување ќе влијае врз граѓаните, или доколку владините планови вклучуваат прибирање повеќе средства преку задолжувања, како Владата ќе гарантира дека долгот ќе се отплати во иднина без да ги оптовари граѓаните или каков ќе биде товарот врз граѓаните, итн.);
- ? Буџетските документи не покажуваат јасно како буџетот ќе го поддржи стопанството и како ќе се постигнат макроекономските проекции;
- ? Информациите од буџетските документи се презентирани во сумарна форма, без аналитичка презентација на буџетските ставки (на пример, буџетската ставка 714 ги презентира владините планови за прибирање приходи од „домашни даноци за стоки и услуги“, но не покажува кои индивидуални даноци се опфатени во оваа ставка на приходи и во колкав износ; според насоките за националната класификација на приходите оваа буџетска ставка вклучува 37 поткатегории);
- ? Во повеќето случаи, кога се бараат детални буџетски информации Министерството за финансии ги одбива барањата за пристап до информации од јавен карактер наведувајќи дека овој вид информации се класифицирани или дава упатување на веќе објавени документи;
- ? Буџетските документи што се јавно достапни во форматот xml претставуваат дел од податоците презентирани во документите во pdf;
- ? Буџетските документи не содржат прогнози за приходите во следниот повеќегодишен период; исто така, тие не ја прикажуваат реализацијата на приходите во претходниот повеќегодишен период.

ПРЕПОРАКИ

Владата на Република Македонија е обврзана да ги исполни воспоставените и признаените меѓународни стандарди, онака како што се пропишани во член 2 од Меѓународната повелба за економски, социјални и културни права (да распредели минимум расположливи ресурси, да гарантира недискриминација при обезбедување на услугите и да гарантира прогресивно остварување на правото на здравје). За таа цел, Владата на РМ треба да ги направи следниве реформи на даночните политики, јавниот долг и политиките за фискална транспарентност и отчетност.

а) Реформи на даночниот систем

Владата на Република Македонија треба да ги преземе сите потребни чекори за да го подобри процесот на планирање и проектирање на буџетските приходи. Во своите буџетски документи (предлог - буџет на извршната власт и усвоениот буџет), Владата треба да вклучи конкретни информации за тоа што влијаело врз нејзините капацитети за наплата на даноците во проектираниот износ (промени на макроекономските варијабли, помалку странски финансиски средства, помалку инвестиции). Исто така, Владата треба да го наведе процентот на даноци што се прибира од приватниот сектор и даноци што се прибираат од поединци и да го елаборира моделот што бил применет за проектирање на нивото на даноци за секоја година и изворите на информации (да објасни како секоја година се планираат јавните ресурси).

Владата на Република Македонија треба да ги преземе сите потребни чекори за ги намали варијациите меѓу проектираните и реализираните јавни приходи и да ги подобри капацитетите за прибирање на јавните приходи. Владата треба да го напушти традиционалниот начин за проектирање на јавните приходи што се темели на историски податоци и на примената на едноставна математичка формула за зголемување на износот на овие средства за покривање и лесно оправдување на јавните расходи. Наместо тоа, таа треба да ги темели проекциите за јавни приходи на тековната и очекуваната економска активност во земјата.

Владата на Република Македонија треба да го смени начинот на кој се формулира домашниот даночен систем и даночните политики. Пред да почне со планирање или менување на даночниот систем, Владата треба да организира консултации со активистите за човекови права и да го оцени влијанието на секоја промена на даночниот или фискалниот систем врз граѓаните (физички лица и компании). Освен тоа, овие оценки треба да бидат јавно достапни и Владата треба да го објасни очекуваното зголемување на даноците поради овие промени и периодот кога тоа би се случило.

Владата на Република Македонија треба да ја зголеми својата ефикасност и транспарентност во однос на искористувањето на прибраните средства што се конкретно наменети за подобрување на здравствената состојба на граѓаните. Владата треба да ги користи средствата прибрани преку акцизите за пиво, етил алкохол и цигари само за целите наведени во Законот за здравствена заштита и треба да обезбеди рамноправно распределување на овие средства меѓу програмите што се финансираат од здравствениот буџет. Дополнително, Владата треба да даде објаснување како Министерството за здравство ги распределува средствата од акцизите и како тоа придонесува за зајакнување на здравствените услугите. Исто така, Владата треба да ги намали трошењето јавни средства на: скапи инфраструктурни проекти и набавка на опрема; континуирано ангажирање странски консултанти за обезбедување услуги во земјата; службени патувања и дневници; субвенции / даночни олеснувања за странски компании, итн. Заштедените средства од овие буџетски ставки треба да се прераспределат за подобрување на превентивните здравствени услуги за жените и за Ромите.

б) Реформа на јавниот долг

Владата на Република Македонија треба да ги преземе сите потребни чекори за да најде решение за намалување на јавниот долг. Во буџетските документи (предлог-буџет на извршната власт и усвоениот буџет), Владата треба да ги објасни своите планови за намалување на долгот во следните години и периодот во кој тоа би се случило. Освен тоа, Владата треба да објасни како тековните и идните задолжувања ќе влијаат врз животниот стандард на граѓаните, како планира да ги собере средствата за отплата на доспеаниот долг и како таквите аранжмани ќе влијаат врз остварувањето на правото на здравје. Во суштина, јавноста мора да знае кои се условите од владините аранжмани за задолжување и како тие влијаат врз остварувањето на здравствените права. Исто така, Владата треба да обезбеди детални информации за сите кредитори/даватели на грант/донатори во јавниот сектор, според следниве категории: име на кредитор/давател на грант/донатор, јавна институција што е корисник на кредитот/грантот/донацијата, износ на кредитот/грантот/донацијата, времето на отплата на кредитот / грантот / донацијата, камата за секој кредит / грант / донација, други трошоци поврзани со кредитот /грантот / донацијата, условите за секој кредит / грант / донација копија од договорите и извештаите за секој кредит / грант / донација.

с) Реформи на фискална транспарентност и отчетност

Владата на Република Македонија треба да ги преземе сите потребни чекори за да ја подобри својата фискална транспарентност преку (недостатоците се детално објаснети во претходниот дел од оваа анализа):

- зголемување на обемот на фискални информации, документи и податоци што се јавно достапни;
- подобрување на квалитетот на податоците презентирани во документите што се јавно достапни;
- елиминирање на сите правни и практични бариери што го ограничуваат пристапот на граѓаните до фискални информации;
- давање сеопфатен отчет за приходите и расходите;
- обезбедување прецизни и ажурирани фискални информации;
- навремено објавување на сите фискални информации, итн.